

Elfeledett háborúk

Középkori csaták és várostromok (6–16. század)

ZRÍNYI KIADÓ

© A szerzők

© HM Zrínyi Nonprofit Kft. – Zrínyi Kiadó, 2016

All rights reserved. Minden jog fenntartva.

A könyvet vagy annak bármely részét a kiadó engedélye nélkül bármilyen formában vagy bármilyen eszközzel másolni, tárolni, közölni tilos!

Kiadja a HM Zrínyi Térképészeti és Kommunikációs Szolgáltató Közhasznú Nonprofit Kft., a Honvédelmi Minisztérium által alapított, annak kizárólagos tulajdonában lévő cég.

Cím: 1087 Budapest, Kerepesi út 29/b

Honlap: www.honvedelem.hu

E-mail: kiado@armedia.hu

A kiadásért felel: Benkóczy Zoltán ügyvezető

A Zrínyi Kiadó mb. vezetője: Isaszegi János

Szerkesztette: Pósán László és Veszprémy László

A tanulmányok szerzői a megjelenés sorrendjében:

Galamb György, Nagy Balázs, Font Márta, Hunyadi Zsolt, Szántó Richárd, Györkös Attila, Roman Czaja, Pósán László, Polgár Balázs, Bagi Dániel, Bradács Gábor, Zsoldos Attila, Veszprémy László, Skorka Renáta, Kranzieritz Károly, Szabó Pál, Novák Ádám, Bárány Attila, Neumann Tibor, Péterfi Bence, B. Szabó János

A térképeket készítette: Nagy Béla

ISBN 978 963 327 696 9

Vezető szerkesztő: Kiscelli Piroska

Kiadói szerkesztő: Berkáné Danesch Marianne

Műszaki vezető: Sztáryné Benkő Krisztina

Borító: Gróf István

Tördelő: Teszár Edit

Nyomdai kivitelezés:

HM Zrínyi Térképészeti és Kommunikációs Szolgáltató Közhasznú Nonprofit Kft.,

Sokszorosítóosztály

Felelős vezető: Pásztor Zoltán

BEVEZETŐ

A magyar hadtörténelem ezeregyszáz évét fényes sikerek, keserű kudarok és súlyos vereségek egyaránt jellemzik – akárcsak valamennyi más ország és nemzet hadtörténetét. Az igazi probléma az időbeli megoszlással van – történelmünk első 650–700 évében inkább a katonai sikereinktől volt hangos a tágabb-szűkebb térség; az utóbbi öt évszázadban viszont inkább a vesztes háborúk domináltak – ha viszont nyertünk, nem egyedül tettük, miként ez az oszmánok kiűzése alkalmával történt.

A középkori magyar hadtörténelem kutatása a 19. században kezdődött meg, s az ekkortájt születő tanulmányok eleinte nem adtak többet a fennmaradt krónikás emlékek és az egyre-másra megjelenő oklevelek anyagának kombinálásánál. A régészeti kutatások, illetve a krónikák filológiai vizsgálata azonban egyre többször módosította a korábbi eredményeket. A 20. század első felében a magyar hadtörténetírás e téren beérte a nyugat-európaiat, ugyanakkor az eltérő forrásadottságok miatt az eseménytörténeti rekonstrukciók tekintetében komoly hátrányban volt.

1945, s különösen 1948 után a középkori hadtörténet kutatása jelentős mértékben visszaesett. A „feudális” magyar állam története – leszámítva néhány epizódot – nem minősült „haladó hagyománynak”, ezért a vele történő foglalkozás sem tartozott a támogatott kutatási irányok közé. A középkori magyar hadtörténelmet ezt követően nagyjából a „honfoglalás – harc a német hódítók ellen – harc az oszmánok ellen” vonulat jellemezte, s az esemény súlya miatt teret kapott még a tévesen tatárjárásnak nevezett mongol invázió. Ez utóbbi afféle elő-Mohácsként vonult be az összefoglalókba és a tankönyvekbe az alkalmatlan királlyal, a pocsék haditervvvel és az uralkodót (mint mindig) cserbenhagyó országnagyokkal. Az uralkodók közül – szinte egyedüli kivétellként – Mátyás szerepelhetett, hiszen (amellett, hogy mesehős volt), egyaránt harcolt a német-római császárral (nagyon), és az oszmánokkal (egy kicsit). Ám a csehországi hadjárata már bírálatban részesült –

nyilván azért, mert megbontotta a közép-európai népek preinternacionalista egységét.

A többieknél – leszámítva talán az országegyesítő I. Károlyt (vagy Károly Róbertet) inkább a negatív megítélés dominált: Nagy Lajosnál azért, mert állandóan hódított, ahelyett, hogy a jövőbe látva, az oszmánok ellen fordult volna; Zsigmondnál azért, mert leverte a huszitákat; I. Ulászlónál azért, mert beavatkozott a várnai csatába; II. Ulászlónál azért, mert nem harcolt az oszmánokkal; II. Lajosnál pedig azért, mert részint túl későn (1521), részint túl korán (1526) szállt szembe velük.

Jellemző tény, hogy a Kádár-korszak végén megjelenő kétkötetes „Magyarország hadtörténete” című összefoglalóban a teljes középkori magyar hadtörténelem akkora terjedelemben jelent meg, mint az 1919–1945 közötti időszak; magára az Árpád-korra pedig csupán kétharmad akkora terjedelem jutott, mint az igencsak vérszegény második világháborús magyar ellenállásra. A középkori magyar hadtörténelemnek hosszú évtizedeken keresztül csupán két hivatásos kutatója volt – Borosy András és Rázsó Gyula, és negyven év alatt csupán az Árpád- és az Anjou-kor hadtörténetéről készült monográfikus jellegű összefoglaló, Kristó Gyula tollából.

De nem jártak jobban azok az olvasók sem, akik netalán Európa középkori hadtörténete iránt érdeklődtek. Ők évtizedekig a be nem fejezett, Razin-féle szovjet hadművészet-történeti összefoglalóra voltak utalva, s csupán az 1980-as években jelentek meg az első, többnyire németből fordított népszerű munkák a vikingekről vagy a keresztes háborúkról. Ila viszont valaki például a Német Lovagrend és a lengyel, majd lengyel–litván állam küzdelmeire volt kíváncsi, még mindig Henryk Sienkiewicz regényeire volt utalva, ahogy az angol hadtörténelemtől is leginkább Walter Scott regényeiből tájékozódhatott.

Úgyanakkor a magyar tudományos élet évfordulós meghatározottsága révén sorra-rendre kiderült, hogy a korábbi rekonstrukciók nagy része nem tartható. Ilyen hatása volt az 1972-es Dózsa-évfordulónak, amelynek következtében újra kellett írni a parasztfelkelés eseménytörténetét. De ugyanebben, máig tartó hatása volt az 1960-as évek végén Nemeskürty István „jóvótából” kibontakozó úgynevezett Mohács-vitának, amely új lendületet kapott a csata 450. évfordulóján, s amely a Jagelló-kori magyar hadtörténelem, benne a Mohács-kérdés átértékeléséhez vezetett. Nem véletlen, hogy az 1990-es évek óta a magyar középkortörténet katonai vonatkozásaival kapcsolatban annyi új eredmény született; némi gonoszkodással mondhatnánk, volt honnan magásra jutni.

A hadtörténetírásra ma már nem az ideológiai előírások vagy indirekt igények jelentenek veszélyt, hanem az az újbeszéd, amely a posztmodern történetírás különböző irányzatainak köszönhetően az idegen szavakból

konstruált áterminológiai katyvaszba fullasztja a történetírást. Ennek képviselői az esemény-történetírást korszerűtlennek, divatjamúltnak minősítik, eszköztárát lesajnálják, s a hadtörténelemmel, de általában bármifajta eseménytörténettel foglalkozó történészen a mikrotörténeti, gendertörténeti, metatörténeti stb. szempontok érvényesítését kéri számon. Holott a történetírás eredetét tekintve mégiscsak a történetek elmondásáról „szól”, s attól, hogy megszámláljuk a honfoglalók valamennyi nyílvevőjét, felbecsüljük lovaik számát, megállapítjuk az általuk egy nap alatt elfogyasztott szárított hús és kumisz mennyiségét, esetleg sejtéseket fogalmazunk meg valamelyik krónikásunk szexuális orientációjáról, még semmit sem mondtunk arról, hogyan is kerültünk a Kárpát-medencébe, s hogyan maradtunk éppen mi itt. Ráadásul a fent említett irányzatok képviselői is nyilván „belügyeikbe történő beavatkozásként” éreznék, ha az eseménytörténettel foglalkozók a saját szempontrendszerük alkalmazására akarnák rávenni őket.

Ez a kötet éppen arra ad jó példát, hogy az európai és a magyar középkor hadtörténetében mennyi olyan esemény vagy eseménysor van, amelyről a kutatás új források bevonásával, a már ismert források újraértelmezésével, vagy új módszerek alapján, részben vagy teljesen új képet tud festeni. Az egyetemes történeti részben közel 1000 év kevésbé ismert eseményeiről kapunk képet a Római Birodalom újjászervezési kísérletétől a Német Lovagrend és a Lengyel Királyság közötti harcok történetéig; a magyar történeti részek tematikája pedig Aba Sámuel ménfői vereségétől János király 1527–1528. évi kudarcos hadjáratának áttekintéséig terjed. Klasszikus, országok és uralkodók közötti konfliktusoktól a polgárháborúig és szabadságharcokig terjed a tematika; olvashatunk eltérő kultúrák és hadikultúrák összehasonlásáról csakúgy, mint manapság aszimmetrikusnak nevezett háborúkról. Sokfajta megközelítés, ám a külföldi és a hazai szakirodalom maradéktalan ismerete, filológiai igényesség, a társdiszciplínák eredményeinek hasznosítása egyaránt jellemzi a tanulmányokat, amelyek mindegyike arra figyelmeztet: magyar hadtörténetet is csak az európai háttér és párhuzamok ismeretében lehet írni – de a magyar hadtörténelem műveléséhez nem elegendő csupán az európai háttér ismerete.

Budapest, 2016. május 11.

Hermann Róbert

HADI ESEMÉNYEK ÉS RÉSZTVEVŐI A FELSŐ RÉSZEKEN 1440 ÉS 1445 KÖZÖTT. – AZOK A BIZONYOS „ZAVAROS IDŐK”

BEVEZETÉS

Brandisi Giskra János (Jan Jiškra)¹ és zsoldosvezéreinek 1440. augusztus-szeptember fordulóján történő felső-magyarországi megjelenésének² okairól minden történeti szintézisünk megemlékezik.³ Tevékenységük kapcsán a legtöbbet emlegetett jelzők, vagyis a „rabló”, „látor”, „könyörtelen” ismerősen hangozhatnak. Az általuk végzett „dúlás”, „pusztítás” következményei minden helytörténeti vagy vártörténeti munkában visszaköszönnék. Elsősorban Tóth-Szabó Pál Giskráról szóló előadása,⁴ és a cseh husziták uralmáról írt monográfiája⁵ jelent máig meghatározó történeti munkát az 1440-es és 1450-es évek eseményeivel foglalkozó történészek számára.⁶ A kö-

¹ A szerző az MTA–DE Lendület Magyarország a Középkori Európában Kutatócsoport tagja. Vö. TRINGLI István: *Az újkor hajnala. Magyarország története 1440–1541*. Budapest, Vince Kiadó, 2003, 44.; *Magyarország története*. Főszerk. ROMSICS Ignác. Budapest, Akadémiai Kiadó, 2007, 224. A szakirodalomban azonban Giskraként ismert és használatos.

² TÓTH-SZABÓ Pál: *A cseh-hussita mozgalmak és uralom története Magyarországon*. Budapest, Ilorinyásky Viktor es. és kir. udvari könyvnyomdája, 1917, 182.

³ Csupán néhány kiragadott példa: *A magyar nemzet története IV. kötet. I. könyv. II. fejezet*. Szerk. SZILÁGYI Sándor. Budapest, Athenaeum Könyvnyomda, 1894. <http://mek.oszk.hu/00800/00893/html/> (Letöltés időpontja: 2015. október 26.); *Magyar Történet III. kötet. V. fejezet*. Szerk. HÓMAN Bálint, SZERFÚ Gyula. Budapest, Királyi magyar egyetemi nyomda, 1928. <http://www.elib.hu/00900/00940/html/> (Letöltés időpontja: 2015. október 26.); DRASKÓCZY István: *A tizenötödik század története*. (Magyar századok. Szerk. GLATZ Ferenc). Budapest, Pannonica, 2000, 195.; TRINGLI 2003, 20.; *Magyarország története*. Szerk. KRISTÓ Gyula, ENGEL Pál, KUBINYI András. Budapest, Osiris Kiadó, 2005, 200.; ROMSICS 2007, 224.; *Definy Uhorska*. Szerk. KÓNYA, Péter. Prešov, k. n., 2013, 130.

⁴ TÓTH-SZABÓ Pál: *Giskra, különös tekintettel Abauj megyére*. In: *Értekezések a történettudomány köréből*. 19 (1903), 307–372.

⁵ TÓTH-SZABÓ 1917.

⁶ Témánkra vonatkozó kiragadott példák: SPILKA Lőrinc: *Jászó története 1243-tól 1552-ig*. Gödöllő, Dunántúl Pécsi Egyetemi Könyvkiadó és Nyomda R. T. Pécssett, 1943.; PÁLOSFAI Tamás: *A Rozgonyiak és a polgárháború (1440–1444)*. Századok, 137 (2003), 897–928.; Uő: *A pozsonyi vár elfoglalása 1450-ben*. In: *Analecta Medievitalia II. Várak, templomok, ispotályok. Tanulmányok a magyar középkorról*. Szerk. NEUMANN Tibor. Piliscsaba, Argumentum Kiadó, 2004, 197–219;

zel kortárs történetírók műveiből, különösen a lengyel Jan Długosz⁷ írásából a főbb hadtörténeti eseményeket is ismerni véli történetírásunk, kiegészítve természetesen a fontosabb békeszerződéseket és egyezményeket megőrkítő okleveles forrásaink tanulságaival.⁸ Sokakat foglalkoztatott a husziták és követőik hadszervezete, haremmodora, valamint fegyverzete is, így erről kielégítő szakirodalom áll rendelkezésre.⁹ Maga Giskra szerepe a korszak történelmében egyaránt jól dokumentált és megírt téma, bár egy modern magyar nyelvű, monográfikus feldolgozás még várat magára.¹⁰

David PAPAÍK: *Jan Čapek ze Sán cseh nemes és szerepe a magyar koronáért folytatott harcban (1440–1443)*. Aetas, 28 (2013), 128–136.; Martyn RADY: *Jiskra, Hussitism and Slovakia*. In: *Confession and Nation in the Era of Reformations: Central Europe in Comparative Perspective*. Eva DOLEŽALOVÁ, Jaroslav PÁNEK. Prague (eds.), k. n., 2011, 77–90.

⁷ Joannis DLUGOSII seu Longini canonici Cracoviensi: *Historiae Polonicae Libri XII. Ad veterum librorum manuscriptorum fidem recensuit. Tomus IV–V. Libri XI–XIII*. Variis lectionibus annotationibusque instruxit Ignatius Zegota Pauli, cura et impensis Alexandri PRZEDZIECKI. Cracoviae, k. n., 1877–78.

⁸ Ezek kiadását már a jezsuita történetírók (Pray, Kovachich, Katona) megkezdték, de később több fontos oklevelet is közöltek: *Okleveles toldalék*. Közli, bev. és jegyz. JÁSZAY Pál. Tudománytár Értékezések 10. kötet. (1841) 8. füzet, 127–130.; FEJÉR György: *Genus, incubabula et virtus Joannis Corvini de Hunyad*. Budae, k. n., 1844.; TELEKI József gróf: *Hunyadiak kora Magyarországon. X–XII. Okmánytár*. Pest, Emich Gusztáv, 1853–1857.; KNAUZ Nándor: *Az országos tanács és országgyűlések története: 1445–1452*. Pest, k. n. 1859.; *A körmöcsbányai békekötés 1452-ben*. Közli: SZITNYAI József. *Történelmi Tár*, 32 (1884), 594–612.; *A Majthényiak és a Felvidék*. Kiad. SZERÉMI József, ERNTEI József. Budapest, k. n. 1912.; TÓTH-SZABÓ 1917; HÁZI Jenő: *Sopron szabad királyi város története. I. rész. 1–7. köt. II. rész 1–6. köt. Oklevelek*. Sopron, Székely és Társa Könyvnyomdája, 1921–1943.

⁹ Korábban: TÓTH Zoltán: *A huszita eredetű szekérvár*. Hadtörténelmi Közlemények, 17 (1916), 265–311.; Uő: *A huszita szekérvár a magyar hadviselésben*. Hadtörténelmi Közlemények, 19 (1918), 1–32., 159–181.; Uő: *Mátyás király idegen zsoldosserege (A fekete sereg)*. Budapest, Stádium, 1925.; Uő: *A hadviselés átalakulása*. In: *Magyar művelődéstörténet*. Magyar Történelmi Társulat megbízásából szerk. DOMANOVSKY Sándor. Bp., k. n., 1939–1942. <http://mek.oszk.hu/09100/09175/html/24.html> (Letöltés időpontja: 2015. október 26.). Újabb: TÓTH Dominik: *„Hunyadi János felemelkedése az első huszita betöréstől kormányzóvá válásáig (1428–1446). A huszita típusú szekérvár szerepe Hunyadi katonai-politikai pályafutása során a tárgyaló időkben”*. BA szakdolgozat a Károli Gáspár Református Egyetem történelem szakán (A szerző szíves közléséből), 2014.; B. SZABÓ János: *A huszita hadviselés hatása és adaptációja Kelet-Közép-Európában*. In: *„Causa unionis, causa fidei, causa reformationis in capite et membris”*: Tanulmányok a konstanzi zsinat 600. évfordulója alkalmából. Szerk. BÁRÁNY Attila, PÓSÁN László. Debrecen, 2014, 426–435. Részletesebben lásd a hivatkozott munkákban.

¹⁰ Résztanulmány TÓTH-SZABÓ 1903 munkáján kívül magyarul: PÁLOSFAI Tamás: *Jan Jiskra és a felvidéki városok*. In: *Hadserg, város, társadalom a 15. századtól 1918-ig [Armáda, mesto, spolonos od 15. storočia do roku 1918]*. Pozsony, k. n. 2002. 31–39. Cseh nyelven: Miloslav VACH: *Jan Jiskra z Brandýsa a jeho předkové*. Časopis Společnosti přátel starožitností českých, 57 (1949), 175–284.; Uő: *Jan Jiskra z Brandýsa a politický zápas Habsburků s Jagellovci o Uhry v letech 1440–1442*. Historické štúdie, 3 (1957), 172–227.; Jakub ÚRADNÍK: *„Husiti a Jan Jiskra z Brandýsa v dejinách stredného Slovenska”*. BA szakdolgozat a Masarykova univerzita történelem szakán 2014. Angol nyelven: Oslanský FRANTIŠEK: *The Role of John Jiskra in the History of Slovakia*. Human Affairs, 6 (1996), 19–33. Utóbbiakban tekintélyes cseh és szlovák nyelvű irodalom.

Ugyanez korántsem mondható el egyes „hadvezéreiről”, vagy éppen a majd két évtizeden át tartó „dúlásuk” részletes történetéről. Azért is szembevetendő a historiográfiai űr, mert az elsősorban Hunyadi János nevével fémjelzett törökök elleni hadviselésről szóló irodalom alig hagyott fehér foltot. Igaz, még manapság is születnek fontos értekezések, ezzel bővítve vonatkozó történeti irodalmunkat.¹¹ Felső-Magyarország keleti régiójának történetével foglalkozó kutatók kiindulási alapjául tehát Tóth-Szabó munkássága szolgál. Meg kell jegyeznünk, hogy ő nem a mai modern történetírói szemléletnek megfelelően viszonyult a téma feldolgozásához, esztörténeti fejtegetései mellett jórészt a politika-, és eseménytörténetre szorítkozott.¹²

Jelen munka sem vállalkozhat arra, hogy részletekbe menően minden egyes kisebb összecsapást, az azokban részt vevő bárókkal, előkelőkkel, zsoldos kapitányokkal, városi polgárokkal kapcsolatos történetet rekonstruáljon. Ennek ugyanis alapvető feltétele lenne egy tematikus forrásfeltáró munka. Kifejezetten hasznos lenne a régió hiteleshelyi¹³ és családi levéltárainak, elsősorban ezek perces anyagának feltárása.¹⁴ Mint ahogy sokak mellett Németh Péter a leleszi konvent hiteleshelyi anyagának elemzése során is rámutatott, az okleveles forrásanyagunk által behatárolt történeti mélyfúráshoz ezek az egységek elengedhetetlenek.¹⁵ Nem feledkezhetünk meg a városi levéltárak feltáratlanságáról sem. Igaz, Iványi Béla áldozatos munkájának köszönhetően Bártfa és Eperjes város levéltárában viszonylag könnyű a kutatás,¹⁶ a legnagyobb rendelkezésre álló szabad királyi városi levéltár, Kassa okleveles anyaga jórészt feltáratlan.¹⁷ A Giskra törzsterületének tekinthető Abaúj, Sáros, Szepes, Zemplén, Gömör megyék történetére vonatkozó levéltári források ilyenén való felfedése tehát elkerülhetetlen, nem beszélve Kör-

¹¹ Nándorfehérvár 1440-es ostromáról részletes elemző munkát lásd SZABÓ Pál: *Nándorfehérvár első oszmán-török ostroma és előzményei*. Doktori értekezés. Szeged, Areión Kulturális Egyesület, 2015. Ugyanott kiterjedt historiográfiai áttekintés és irodalom Hunyadi török elleni hadjáratairól.

¹² Mint ahogy látni fogjuk sok tévedéssel. Tóth-Szabóról és munkásságáról bővebben lásd NOVÁK Ádám: *Magyarországi huszitakról – Tóth-Szabó Pál életműve*. In: *Újkor.hu – A velünk élő történelem*. 2015. március 28. <http://ujkor.hu/content/magyarorszag-i-huszitakrol-toth-szabo-pal-életműve>. (Letöltés időpontja: 2015. október 26.)

¹³ Elsősorban a jászói, leleszi, sági konvent és az egri és szepesi káptalan.

¹⁴ Például a Štátny archív v Prešove, Pobočka Prešov-ban az úszfalvi Úsz, homonnai Drugeth családok, Štátny archív v Levoči, Pobočka Levočiban a krasznahorkai Andrassy, körtvélyesi Máriássy, hotkóci és mindszei Csáky családok levéltára.

¹⁵ NÉMETH Péter: *A leleszi konvent országos levéltáráról*. Szabolcs-szatmár-beregi levéltári évkönyv, 10 (1994), 47–51.

¹⁶ *Bártfa szabad királyi város levéltára 1319–1526*. Összeáll. IVÁNYI Béla. Budapest, Magyar Tudományos Akadémia, 1910.; *Eperjes szabad királyi város levéltára 1245–526*. Írta és összeáll. IVÁNYI Béla. Szeged, Szeged városi nyomda és könyvkiadó R.-T., 1931.

¹⁷ Archív mesta Košíc. Értem ez alatt a forráskiadás hiányát, szemben például Sopron város levéltárával, lásd HÁZI: *Sopron i. m.*

möcbánya és más bányavárosok levéltári anyagának kiadásáról. Kétségtelen ugyanis, hogy az ezekből kiragadott okleveles anyagok csak a felszínt kapargatják.

Éppen ezért tanulmányunkban az 1440–1445 közötti Felső-Magyarországon zajlott események rekonstruálására szorítkozunk. A kutatók által közölt és feldolgozott források eddig nem összegződtek egy rendszerező tanulmányban. Mint ahogy látni fogjuk, sajnos még így is több időszak feltáratlan marad. Az információk összegyűjtése alapján megállapíthatjuk Giskra előretörésének meghatározó eseményeit, és a „zavaros idők” 1445-tel kezdődő új időszakának kiinduló birtoklástörténeti és hatalmi viszonyait. Külön hangsúlyt helyezünk az északkeleti bárói családok tagjainak egymáshoz fűződő viszonyára, kísérletet teszünk a közöttük kiobbant erőszakos konfliktusok okainak és kimenetelének tisztázására. Igyekszünk rávilágítani néhány szakirodalmi ellentmondásra mind eseménytörténeti, mind biográfiai szempontból. A lehetőségekhez mérten a fegyveres összecsapások leírására, a szemben álló seregek összetételének meghatározására is kísérletet teszünk.

A HARCOK KEZDETE

Erzsébet özvegy királyné a Szent Korona és bizonyos nyugati birtokok Frigyes császárnak történt elzálogosításával tetemes mennyiségű pénzhez jutott 1440 augusztusában.¹⁸ Feltehetően ezen bérelte fel Giskrát és nagyjából 5000 zsoldos katonáját, akik augusztusban megérkeztek Felső-Magyarország középső régiójába.¹⁹ Szeptemberben már az ő megjelenésének hatására, és talán „idegen elemei” támogatásával támadják meg a kassaiak a jászói prépostságot.²⁰ Ez a „hadművelet” kudarcba fulladt. Feltehetően nem a jászói újonnan erősített monostor erejének köszönhetően, hanem mert Giskra nem teljes haderejével vette ostrom alá. Inkább a jászói prépostság jobbágyai lázadhattak fel, különösen Alsó- és Felsőmccenzéf lakói,²¹ akik vonakodtak részt venni korábban a jászói prépost várépítési munkálatában.²² A konfliktusról I. Ulászló 1440. szeptember 11-én Budán kiadott mandátu-

¹⁸ TÓTH-SZABÓ 1917, 178.

¹⁹ 1440. augusztus 22-én a garamszentbenodeki monostort vették ostrom alá csapatai. OSLANSKÝ 1996, 20.

²⁰ SPILKA 1943, 18.

²¹ A két település a jászói prépostság tulajdonában. Vö. *Magyarország a középkor végén. Digitális térkép és adatbázis a Magyar Királyság területéről*. Szerk. ENGEL Pál. Budapest, Magyar Tudományos Akadémia Történettudományi Intézete, 2001.

²² 1436-ban Szaniszló prépost (1435–1440) Zsigmond királytól engedélyt kap erősség építésére. Az ellentétre lásd SPILKA 1943, 16–17. Szabatos, de természetesen nem bizonyító erejű megfogalmazást lásd DIENES Adorján: *Regélő romok*. Rozsnyó, Sajó-Vidék, 1935, 177.

mából értesülünk, amelyből az is kiderül, hogy a Jásztót támadók ellen sereget küld Pálóci László ajtónállómester, Pálóci Simon lovászmester, vajdafi Pelsőci Bebek Imre székelyispán, Pelsőci Bebek Miklós és István, valamint Tornai Szilveszter vezetésével.²³ A névsor arról árulkodik, hogy Ulászló a térségben befolyásos és birtokos országnagyokat küldte a Felső Részekre, hogy akaratának érvényt szerezzenek.

A királyi parancsra gyűjtött sereg ezzel ellentétben nem indult Kassa ellen. A parancs kiadásakor Pálóci László már nem Budán, hanem új szerzeményén, Munkácson²⁴ tartózkodott,²⁵ szeptember 29-én pedig már újhelyi birtokán intézkedett.²⁶ Egy hónappal később biztosan nem Szaniszló prépost megsegítésén gondolkodott, hiszen a leleszi konvent előtt tett bevallása szerint unokatestvérei, Pálóci Péter, Simon lovászmester és János ellene fordultak, és Munkács várát maguknak kérték Ulászló királytól.²⁷ A szerveződő királyi sereg vezetőinek egy része tehát egymás ellen fordult, aminek erőszakos következményei lettek. 1441. július 18-án – a korszak sajátos bíraskodási eljárásának megfelelően – egy több prelátusból álló ítélőszék által kiadott oklevél tudósít minket a történekekről.²⁸ Eszerint Rozgonyi Simon egri, Máté fia Péter csanádi és Kecseti „Agmánd” Péter váci püspököket, továbbá Zelemeri Miklós felhévizi kormányzót, András pécsi prépostot és Nagy (dictus) László helyettes nádort kérték fel Pálóci László, Simon, Imre és Péter, hogy ügyükben ítéelkezzenek. Még mielőtt az eseményeket ismertetnénk, tekintsük át röviden a Pálóci család leszármazását és birtokviszonyait.

A Pálóciak Ung megyei nemesi család, akik elsősorban Zsigmond királynak köszönhatték felemelkedésüket. Pálóci Máté (Mátyus) 1405-től katonai, végrehajtói funkciókat töltött be az ország keleti felében. Diósgyőri várnagy, borsodi, abaúji, hevesi, szabolcsi, beregi ispán volt. 1419-től öccsével, Imrével titkos kancellárként szolgált az uralkodót, 1425-től országbíró, 1435-től nádor lett. Imre a titkos kancellárságot követően Arad ispánjaként aktívan har-

²³ A Középkori Magyarország Levéltári Forrásainak Adatbázisa. Készült a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltár 1874–2009 között a Mohács előtti gyűjteményekhez készült levéltári segédletek elektronikus feldolgozásával. Szerk. RÁCZ György. Internetes kiadás <http://mol1.arcanum.hu/dldf/opt/a150506htm?v=pdf&a=start> (Diplomatikai Levéltár – Diplomatikai Fényképtár, továbbiakban: MNL OL DL–DF) Bp., Magyar Országos Levéltár – Arcanum Kft., 2010. (Letöltés időpontja: 2015. október 26.) DF 232 964. Vö. TÓTH-SZABÓ 1903, 312.; SPILKA 1943, 18.; PÁLOSFAI 2002, 33.

²⁴ Brankovics György szerb despota hűtlensége miatt magyarországi birtokait Ulászló eladományozta, így Munkácsot is. Ulászló mandátuma a leleszi konvent átiratából: MNL OL DF 212 066. Közli: BALAJTHY József: *Munkács. Azaz: Munkács városának és várának topográfiai, geográfiai, históriai és statisztikai leírása*. Debreczen, k. n., 1836, 25–26.

²⁵ MNL OL DL 55 227.

²⁶ MNL OL DL 55 228. Közli: PÁLOSFAI 2003, 909, 77. j.

²⁷ MNL OL DL 13 587.

²⁸ MNL OL DL 13 647.

colt a török ellen. A harmadik testvér, György egyházi pályára lépett, 1419-től erdélyi püspök, 1423-tól esztergomi érsek lett, a nádori bíróság elöljárója Garai Miklós után, és bátyja előtt. Zsigmond távollétében a királyi helytartók egyike.²⁹ Miközben roppant hatalom összpontosult elsősorban Máté és György kezében, a Zsigmond-kor nagy részében nem részesültek jelentős birtokadományban. 1423-ig a már korábban meglévő 300 jobbágyteleknyi vagyoniuk mellé csupán falvakat kaptak keleten.³⁰ Mindehhez természetesen hozzájárultak az ispáni honorként járó területek, amelyek Borsod megye kivételével nem voltak túl számottevőek.³¹ Szakoly és Sempte váruadalmak jutottak nekik az 1420-as években, melyeket az évtized végén, 1429-ben elcseréltek az újhelyi uradalomra Zsigmonddal.³² 1437-ig vagyoniuk tehát nem mérhető pályájuk ívével.³³

Fontos megjegyeznünk, hogy Máté és testvére(i) birtokaikat közösen kapták, vagyis fiaik is közösen örököltek. Máté fiai, Péter, Simon és János, valamint Imre fia László³⁴ tehát együttesen és megosztva rendelkeztek a székhely Pálóc, a váruadalom Újhely és a kisebb birtokok jövedelmei felett. Zsigmond halálát követően a magyar országnagyok Pálóci György esztergomi érsek vezetésével Habsburg Albertet választották meg magyar királlyá. György érsek jelentős befolyással rendelkezett a király felett, amit így „hogyan meghálálja a támogatást, amelyet egykor bátyjától, a nádortól kapott, mind unokaöccsei javára készült [...] értékesíteni.”³⁵ Törekvéseit siker koronázta. Albert király 1438. január végén Máté fia Simonnak és Imre fia Lászlónak adományozta a Borsod megyei Dédes várát, ismét együttesen, bár Simon testvéreit kizárva.³⁶ Februárban pedig az átszervezett kormányban közösen kapták a lovászmesteri méltóságot.³⁷ Egy évvel később pedig a két fiú újabb adományként jut hozzá a Gömör megyei Ajnácskő várához és más hevesi,

²⁹ Részletesen lásd ENGEL Pál: *Zsigmond bárói*. In: *Művészet Zsigmond király korában 1387–1437*. I–II. Kiállítási katalógus. Budapesti Történeti Múzeum. Szerk. BEKE László, MAROSI Ernő, WEHLI Tünde. Budapest, 1987, II. 405–457, 434–435.

³⁰ ENGEL 1987, 435.

³¹ Vö. ENGEL: *Magyarország a középkor végén*. i. m.

³² ENGEL 1987, 436.

³³ Az ellentmondásra a család történetét és birtokait részletesen ismertető tanulmányban Bárány Attila is kereste a választ. Lásd BÁRÁNY Attila: *Von Rittern zu Magnaten. Aufstieg ins Baronat im spätmittelalterlichen Ungarn: das Beispiel der Pálóci*. In: *East Central Europe/L'Europe du Centre-Est*, 29 (2002: 1–2), 213–221. Legújabbban Kertész Róbert – D. Mezey Alice: *Adatok egy bárói família és Szolnok késő középkori kapcsolataihoz: A Pálóci-sírkőtöredék*. In: *Archaeologia – Altum Castrum Online* (2015), 2–22.

³⁴ Vö. ENGEL Pál: *Középkori magyar genealógia*. In: *Magyar középkori adattár (CD-ROM)*. Budapest, Arcanum Kft, 2001, Pányoki rokonság 1. tábla: Pálóci.

³⁵ MÁLYUSZ Elemér: *Az első Habsburg a magyar trónon*. *Actas*, 9 (1994: 3), 120–151., itt 124.

³⁶ MNL OL DL 13 151.

³⁷ MÁLYUSZ 1994, 125.

borsodi birtokokhoz.³⁸ Kettejük karrierje 1439 nyarán kettévált, hiszen Simon elvesztette lovászmesteri tisztségét, László viszont Albert király ajtónállómestere lett.³⁹ A király halála után is befolyásos maradt,⁴⁰ tagja volt az Ulászlót magyar trónra meghívó követségnek,⁴¹ és mint láttuk, Ulászlótól hatalmas váuradalmat is kapott, atyafiai kizárásával. Az új király kegyeibe visszakerülő Simon⁴² és testvérei tehát sérelmeztek, hogy ezúttal kimaradtak az adományozásból, és Lászlót megkerülve Ulászlótól adományba kérték maguk részére is Munkácsot.⁴³

Visszatérve a fentebb említett ítéletlevélre, László válaszul megszállta familiárisaival a közös birtokokat. Elsőként 1440. november 1-jén Újhely várából lefogatta a közösen állított várnagyot, „Mathyocz” Györgyöt, és magához vette az ott található – feltehetően birtokadományozó – okleveleket. A vár élére László saját emberét állította, aki később az uradalomban Péter, Simon és János részén élő jobbágyokat rabolt ki.⁴⁴ November 2-án elküldte embereit helmeci (Királyhelmec) kúriájukba, a birtokigazgató Szentkirályi Györgyöt pedig fogságba vetették. Itt már nyílt erőszakra is sor került, hiszen a foglyul ejtett udvarbíró egyik szolgájának szemét nyíllal kilőtték, és egy másikat, Ruszkai Dobó Domokost is megsebeztek. A birtokot teljesen kifosztották és az ott őrzött okleveleket szintén elkobozták. Hasonlóképpen parancsot adott embereinek, hogy a pataki részen épített hécei kúriában is vegyék át az irányítást. A jobbágyokon ejtett hatalmaskodások, a tudatos „hatalomátvitel” folytatódott a hevesi, borsodi birtokokon, és László emberei megakadályozták, hogy Péter Munkács várába iktassa magát. Nem kímélték az unokatestvérek Bereg megyei birtokait sem: Dercen, Csomonya és Dobron birtokokat felpredálták.⁴⁵

Jól látszik, hogy László tudatos lépésket tett annak érdekében, hogy erőszakos úton atyafiait kiszorítsa a helmeci, újhely-pataki, sajószentpéteri, kö-

³⁸ MNL OL DL 71 963.

³⁹ ENGEL Pál: *Magyarország világi archontológiája: 1301–1457*. In: *Magyar középkori adattár (CD-ROM)*. Budapest, 2001, I. Bárók: ajtónállómester, lovászmester.

⁴⁰ 1439 október 31-én a tanács tagja. MNL OL DF 239 734.

⁴¹ MNL OL DF 289 005.

⁴² 1440. június 29-én ismét lovászmester. Vö. MÁLYUSZ Elemér: *A magyar rendi állam Hunyadi korában*. I. és II. rész. Századok, 91 (1957), 46–123., 529–602., itt 76., 128. j. az MNL OL DF 289 006. pceséttartó szalagok alapján.

⁴³ Erre a hatalmas beregi uradalomra többeknek is fáj a foga. Vö. PÁLOSFAI 2003, 909.77. j.

⁴⁴ A kétpólusú újhely-pataki uradalom leírását legújabbban lásd JANÓ Ákos: *Hagyományok és legendák Sárospataki múltjából*. A Herman Ottó Múzeum évkönyve, 47 (2008), 341–365.; RINGER István: *Beszámoló a sátorajkai helyi vár régészeti feltárásának első éveiről (2007–2011)*. A Herman Ottó Múzeum évkönyve, 50 (2011), 193–217.; TRINGLI István: *Sátorajkai helyi. (Magyar várostörténeti atlasz; 2.)*. Budapest, 2011. Részletes térképet tesz közzé DÉTSKY Mihály: *Hol állt a középkori sárospataki vár*. A Herman Ottó Múzeum Évkönyve, 6 (1966), 177–197.

⁴⁵ MNL OL DL 13 647.

vesdi és dédesi uradalmakból, és a roppant munkácsi uradalom mellett fekvő területekből. Ezt a szervezett és könyörtelen hatalmaskodást Zsigmond szilárd uralma idejében nem vihette volna véghez, legkevésbé úszhatta volna meg példás büntetés nélkül. Azonban a fentebb említett ítélőbírái azon túl, hogy elítélték az erőszakos cselekedeteket, és a károk megfizetésére kötelezték Lászlót, Munkács várának jogaiban őt megerősítették, Pétert, Jánost és Simont pedig tiltották, nem érte más retorzió.⁴⁶ Feltehetően ennek háttérében Rozgonyi Simon egri püspök, kancellár állt, aki a bírók fejeként Ulászló instabil helyzetét ismerve, nem szeretett volna egy újabb ellenséget szerezni Pálóci László személyében királyának. A bevallások és a jóvátétel fizetésére 1442. Szent György nap nyolcadáig adtak haladéket.⁴⁷

Minthogy Ulászló 1440. szeptember 11-i parancsában szereplő többi országnagy őszi tevékenységéről semmit sem tudunk, ezért biztosan csak azt állíthatjuk, hogy Pálóci László nem vett részt Jászó vagy Kassa „felszabadításában.” Pálóci Simon legközelebb 1441. március 14-én tűnik fel a forrásokban Márványkőnél, Ulászló kíséretében.⁴⁸ Lovászmesterként feltételezhetően a király nyugati hadjáratának előkészítésében vett részt, és már 1441 januárjának végén elhagyta Budát az uralkodóval együtt.⁴⁹ Így tehát ő sem vonulhatott északra. Elképzelhető, hogy vajdafi Pelsőci Bebek Imre székelyispán, Pelsőci Bebek Miklós és István, valamint Tornai Szilveszter screggel vonult északkeletnek, bár ennek bizonyítéka eddig nem találtatott.⁵⁰

KASSA 1441. ÉVI OSTROMA ÉS GISKRA BEFOLYÁSÁNAK KITERJEDÉSE

Ulászló lengyel földről utánpótlást és támogatást remélt, amit az otthon maradt lengyel országnagyok nem is tagadtak meg tőle.⁵¹ Giskra és katonái azonban 1440 végére, 1441 elejére a Magyar Királyságot Lengyelországgal összekötő hadi út⁵² mentén építették ki hídfőállásaikat. Bár Tóth-Szabó írásában azt olvashatjuk, hogy Giskra „Még a kora őszön [ti. 1440] birtokába

⁴⁶ Uo.

⁴⁷ Uo.

⁴⁸ MNL OL DF 202 718. Vö. ENGEL: *Magyarország világi. i. m.* VII. Főrendek és országgyűlési követek 1439–1457, 1441A.

⁴⁹ Stanisław SROKA: *I. Ulászló itineráriuma (1440–1444)*. In: *Történeti tanulmányok*. A Kossuth Lajos Tudományegyetem Történelmi Intézetének kiadványa, 4 (1995), 21–48., itt 26.

⁵⁰ Nagy valószínűséggel a hadjárat elindítását nem gondolhatta komolyan Ulászló, tekintetbe véve az ingatag belpolitikai helyzetet és a tél közeledtét.

⁵¹ PÁLOSFAI 2002, 34.

⁵² DRASKÓCZY István: Sáros megye vámhelyei a 14. században. In: *Tanulmányok Borsa Iván tiszteletére*. Szerk. CSUKOVITS Enikő. Budapest, 1998, 50., 56.

vette a zólyomi uradalmat és Sáros megye főispánságát, megszállotta az alsó bányavárosokat Barsban és Zólyomban Körmöczbányától Korponáig, Szepesben Lőcsét, Sárosban Bártfát s könnyű szerrel Eperjest, [...] azután Abaújbán Kassát, a sárosi várból kivetette Perényi János tárnokmestert s maga ült bele, sőt hódított még Zemplénben is, elfoglalván Tokaj várát.”⁵³ Pálosfalvi Tamás rámutatott, hogy ekkor még biztosan nem volt jelen Zólyomban és Barsban.⁵⁴ Elsősorban Szepes, Sáros és Abaúj megyék szabad királyi városai működtek vele együtt, mint Kassa, Eperjes, Bártfa és Lőcse, és csupán néhány fontosabb stratégiai pontot ellenőrzött.⁵⁵ Egy ilyen lehetett az a „váracska”, amelyet Bonfini egy Kassa fölötti hegyre lokalizált és Kelecsénynek nevezett,⁵⁶ továbbá amelyet V. László 1453-ban is erősséggént említett.⁵⁷

Ulászló számára tehát létfontosságú volt, hogy minél hamarabb összekötést teremtsen országai között, és elűzze Giskrát. Az ostrom idejét meghatározni nem egyszerű, a történetíróknál, az okleveles forrásokban és a szakirodalomban más-más megállapításokat találni.⁵⁸ Miloslav Vach Kassa város számadáskönyvére alapozva az ostrom kezdetét 1441. július 8-ra tette.⁵⁹ Ulászló a sereg vezetésével Jan Čapck ze Sán cseh zsoldost bízta meg.⁶⁰ Ebből rögtön kiderül, hogy a legtöbb kútfővel ellentétben⁶¹ a hadjáratot nem Ulászló vezette, annál is inkább, mivel itineráriumból tudjuk, hogy 1441. május 13-tól november 29-ig nem lépett át a Duna bal partjára.⁶² Hasonló módon övezik tévhitek a szakirodalmi leírásokban az ostrom lefolyásának

⁵³ TÓTH-SZABÓ, 1917, 184.

⁵⁴ PÁLOSFAI 2002, 33–34.

⁵⁵ Sáros várának birtokbavételét Tóth-Szabó tévesen az MNL OL DL 13 410., 13411. számokra hivatkozva már Giskra megjelenésének idejére teszi. Ugyanakkor ezek Albert Perényinek tett adományát rejtik, s a foglalás tényét az MNL OL DL 14 908., 14 910. sz. oklevelek közlik. De ezek is csak tényeket közölnek, a cselekmény dátumát nem adják meg. Vö. TÓTH-SZABÓ 1917, 184., 3. j. Hasonlóképp Tokaj esztében. Vö. MNL OL DL 15 374.

⁵⁶ „Kelecsényt, mely egy magas hegyen Kassa fölé emelkedik, akna segítségével foglalta el; Giskráék innen jöttek ki zsákmányolásra, súlyos károkat és veszteségeket okoztak, majd oda vonultak vissza.” BONFINI, Antonio: *A magyar történelem tizedei*. Ford.: Kulcsár Péter. Budapest, Balassi Kiadó, 1995. <http://www.balassikiado.hu/BB/netre/html/bonfini.html> (Letöltés időpontja: 2015. október 26.) Harmadik tized, Ötödik könyv 95–100. sor.

⁵⁷ WICK Béla: *Kassa története és műemlékei*. Kassa, k. n., 1941, 444.

⁵⁸ Tóth-Szabó Pál így ír a dátumról: „Történetíróink Kassa ostromát 1441 végére tessik s azt mondják, hogy a téli idő is befolyással volt a zárlat feloldására. Mi az év elejére tesszük, mert tényleg ekkor történt.” Indoklását lásd TÓTH-SZABÓ 1917, 187., 1. j.

⁵⁹ VACH 1949, 206., 128. j. A számadáskönyv kiadása: KEMÉNY Lajos: *Kassa város régi számadáskönyvei 1431–1533*. Kassa, Werfer Károly ny., 1892, 24.

⁶⁰ Uo. vö. PAPAÍK 2013, 130.

⁶¹ TÓTH-SZABÓ 1917, 187., és TÓTH-SZABÓ 1903, 10. Forrása TUTKÓ József: *Szabad királyi Kassa városának történelmi évkönyve*. Kassa, 1861, 35., aki feltehetően BONFINI: *A magyar történelem i. m.* Harmadik tized, Ötödik könyv 95–110. sor alapján írta. Tőle származik az is, hogy a támadó sereg kapitánya Perényi Péter fia János (ifj.) volt.

⁶² SROKA 1995, 27–30.

történetét is. Abban mindenki egyetért, hogy Kassa védelmét Giskra irányította, de a támadók vercségének okát a történetírók eltérően magyarázták. David Papajík sommás leírása szerint „a lengyel krónikással [ti. Długosz-sal] ellentétben a történészek úgy vélik, hogy a várost védők semmiképp sem akarták megadni magukat. Ráadásul eperjesi és lőcsei katonai erősítés segítségével a védők tönkretették az ostromlók szekérfallal védelt táborát. A támadásnál a lengyel–magyar oldalon állítólag 200 katona esett el, és számos foglyul esett.⁶³ Feltételezhetjük, hogy a támadók a közvetlen ostrom helyett a körülfárás, kiéheztetés taktikáját választották, ám az északról érkező városi csapatok lehetőséget teremtettek az ostromgyűrű feltörésére. A két tűz közé szorult Čapek 1441. augusztus 30-án a falak alóli elvonulásra kényszerült. Az eseményekről maga Giskra számol be Bécs városának írt levelében.⁶⁴ Eszerint nem tétlenkedett, hiszen alig 20 nap alatt a zempléni Varannóba is bevonult, ott az egy »kloster«-be⁶⁵ zárkózott Rozgonyi Rajnaldot vette rá – feltehetően erőszakkal –, hogy László király hűségére térjen át,⁶⁶ majd a győzelemtől felbátorodva délre vonulva újabb stratégiai pontot foglalt el, Telkibányát, annak aranybányájával együtt.

Giskra tehát, miután Abaújban biztosította és kiterjesztette befolyását, Zemplénben is terjeszkedett. Tóth-Szabó a cseh zsoldos útját ezt követően Gömörbe, Rozsnyóra vezeti – minden bizonnyal tévesen.⁶⁷ Ehelyett Szepes megyébe vonulhatott. Láttuk, hogy a Szepesség két meghatározó városa közül Lőcse László király pártját fogta, így Giskrát támogatta, Késmárk kapitánya viszont Albert király jóvoltából rihnoi Perényi Miklós volt, akitől Ulászló sem tagadta meg tisztségét.⁶⁸ A „Szepesi krónika” szerint 1441. október 15-ig megtartotta királyának a várost, ekkor Giskra Długosz szerint a várost éjjel egy késmárki polgár árulása révén szerezte meg. A Perényi megsegítésére érkező csapatok Jan Čapek vezetésével elkéstek, így Miklós megadta magát Giskrának.⁶⁹

⁶³ PAPAJÍK 2013, 130–131. Bár nem fővezérként, de a csatában egyértelműen részt vett Perényi Péter fia János, aki ekkor esik fogságba. MNL OL DL 70 896. Közli: A *Perényi család levéltára 1222–1526*. (A Magyar Országos Levéltár kiadványai II. Forráskiadványok 44.). Közzétetszi: TRINGLI István. Budapest, MOL–MTA TTI, 2008, 226–227., 466. sz.

⁶⁴ PÁLOSFAI 2002, 34. Az említett levél: MNL OL DF 290 164. Idéz a levélből VACH 1949, 206., 131. j., 209, 141. j.

⁶⁵ Ferences rendi templom vagy Rozgonyi udvarháza.

⁶⁶ PÁLOSFAI 2003, 913.

⁶⁷ TÓTH-SZABÓ 1903, 10.; TÓTH-SZABÓ 1917, 192. Munkájában Długoszra hivatkozik, holott a Rozsnyóval kapcsolatos történéseket ő is a következő évré teszi. Vö. DLUGOSZ: *Historiae Polonicae* i. m., 625–626.

⁶⁸ ENGEL: *Magyarország világ i. m.* Vö. MNL OL DF 213 041. IVÁNYI 1910, 352. sz.

⁶⁹ Minderről: DLUGOSZ: *Historiae Polonicae* i. m. 618–619; TÓTH-SZABÓ 1903, 11.; TÓTH-SZABÓ 1917, 192.; VACH 1949, 209.; PAPAJÍK 2013, 131. és jegyzetében.

1441 végére tehát Giskra erős hídfőállásokat épített ki a régióban. Ebben nagy segítségére voltak a szabad királyi városok, akik zsoldosok biztosításával támogatták, vagy esetenként a zsold kifizetését segítették zálogösszegek kiutalásával.⁷⁰ Katonáit azonban nem egy „főszeregben” tartotta, hanem mind logisztikai, mind stratégiai megfontolásból különálló kompániákban, zsoldosvezérei irányítása alatt. Forrásaink egyértelműen bizonyítják, hogy cseh földről olyan „hivatásos” katonákat is hozott magával, mint Axamit Péter, Talafúz János, Barcal Miklós.⁷¹ Többük jelen van Giskra kölcsön- vagy zálog-szerződésének kiállításánál is.⁷²

ROZGONYI SIMON GISKRA ELLENI HADJÁRATAI

Ulászló 1441-ben a Dunántúlon és Szlavóniában sikeresen felülkerekedett Erzsébet hívein,⁷³ de a Felső Részek elvesztése, és a bányavárosok, köztük Körmöcbánya és pénzverdéjének hiánya egyre jobban éreztette hatását a királyi kincstárban.⁷⁴ A királynéi birtokokat Hasko Schellendorf, Zólyom és Körmöcbánya kapitánya tartotta Erzsébet és László hűségén és védte meg az esetleges támadásoktól. Pontosan nem tisztázott okokból konfliktusba keveredett Nógrád és Hont megye nemeseivel, amit utóbb 1441. október 9-én Szécsényben egy fegyverszünet keretében rendeztek.⁷⁵ Decemberben feltehetően Schellendorf ellenállásának letörése érdekében érkezett Ulászló király Vácon, Nógrádon és Korponán keresztül a térségbe. Különösebb sikerrel nem járhatott, hiszen december 21. után már nyugat felé tartott.⁷⁶ Ulászló Giskra ellen küldött vezéreinek kudarcra bizakodóvá tette Erzsébet királynét, a sikeres, de összeférhetetlen Schellendorft⁷⁷ leváltotta tisztségéből, és 1442. január 28-án Giskrát nevezte ki Zólyom és a bányavárosok főkapitányává, hogy hatékonyabbá tegye a védelmet.⁷⁸

A bányavárosok gazdasági ereje Erzsébet pozícióit javította, egyúttal Ulászlóét gyengítette, ezért Pozsony 1442-es ostromát követően a hadi tevé-

⁷⁰ PÁLOSFAI 2002, 36. Vö. Kassa város számadáskönyve lásd KEMÉNY 1892.

⁷¹ Ők azok, akik kezdetől fogva fontos szerepet játszanak a hadműveletekben. TÓTH-SZABÓ 1917, 193. oldalon további neveket is említ, jó részük azonban csak a későbbiek során áll szolgálatába.

⁷² Talafúz és Barcal 1444. november 17-én Kassán MNL OL DF 271 267.

⁷³ TRINGLI 2003, 21–22.

⁷⁴ A pénz rontásához és a pénzverési jog adományozásához is kellett nyúlnia. Vö. HÓGYE István: *Az alsólendvai Bánfi család pénzverése a 15. században*. Numizmatikai Közöny, 70–71 (1971–72), 71–73, itt 71–72.

⁷⁵ DF 249 795. Vö. SZERÉMI, ERNYEI: 1912, 404–405.

⁷⁶ SROKA 1995, 30–31. Nem kizárt, hogy 1441 végére a térségbe – talán Rozsnyóra – érkezett erőssítéssel Giskra. DLUGOSZ: *Historiae Polonicae i. m.*, 621.

⁷⁷ PÁLOSFAI 2002, 34.

⁷⁸ MNL OL DF 249 796. Részben közli: VACH 1949, 217, 181. j.

kenység súlypontját erre a térségre helyezték. Május végén a régióba vonult Rozgonyi Simon egri püspök és Lévai Cseh László 4000 lengyel és magyar lovas kíséretében. Ahogy arról Selmechánya számadáskönyveinek kezdő sorából értesülünk, a támadók szörnyű pusztítást végeztek. Templomokat, kolostorokat prédáltak fel, dúlásuk eredményeként a város levéltárának nagy része is odaveszett.⁷⁹ A szakirodalom és a források nyomán az is kiderül, hogy Rozgonyiék Körmöcbánya bányaműveit is tudatosan, szisztematikusan megrongálták.⁸⁰ Az egri püspök csak július második felében hagyta el csapataival a bányavárosok környékét. Sajnos semmilyen adatunk nincs arról, hogy a régióban állomásozott-e Giskra, ha pedig igen, miért nem akadályozta meg Selmechánya kifosztását. Elképzelhető, hogy Giskra a pénzverdét működtető Körmöcbánya védelmét tartotta fontosabbnak. Ez magyarázhatja azt, hogy Rozgonyi és Lévai Cseh csak a bányaműveket rongálta meg, a város ellen nem vonultak. Az említett négyezer lovas a várost védő valamivel kisebb, vagy közel egyenlő erőt felvonultató Giskra ellen pedig nem lett volna elegendő.

Részben Rozgonyi tevékenységének eredménye lett Erzsébet és Ulászló egymáshoz való közeledése,⁸¹ majd megkötött fegyverszünete.⁸² Hozzájuk hasonlóan a nógrádi és honti nemesek Giskrával, immáron mint zólyomi és körmöci kapitánnyal kötnek ismét fegyverszünetet, ezúttal Hollókőn 1442. szeptember 17-én.⁸³ Vagyis Giskra kora ősszel a térségben tartózkodott. A fegyverszünet nem lehetett hosszú életű. Pálosfalvi Tamás Erzsébet királyné egy levelét idézi, melyben Korpona erődtemplomának ostromáról ír ugyanazon év novemberében.⁸⁴ Bár pontos dátumot nem tudunk, erre az időszakra tehetjük Lévai Cseh László és társainak fosztogatását, melyet a sági prépostságban követtek el. A szerzeteseket félholtra verték és több nagy értékű kegytárgyat is magukkal vittek Lévára.⁸⁵

A Szécsényben és Hollókőn megkötött fegyverszüneti megállapodások szövege lehetőséget teremt arra, hogy nevesítsük azokat a személyeket, akik a nógrádi és a honti térségben szemben álltak egymással. 1441-ben Haskó Schellendorf vezetése alatt a László pártot képviselték Szomszédvári Cernin

⁷⁹ A számadáskönyv bejegyzését közli WENZEL Gusztáv: *Magyarország bányászatának kritikai története*. Budapest, 1880, 33–34. 2. j. Vö. VACII 1949, 221., 198. j.; TÓTH-SZABÓ 1917, 196–197.

⁸⁰ PÁLOSFALVI 2003, 921.

⁸¹ 1442. augusztus 16-án egy menlevél kiadásával kezdődnek a tárgyalások MNL OL DF 258 234. Vö. ENGEL: *Magyarország világ i. m.*

⁸² 1442. szeptemberében kötnek fegyverszünetet. PÁLOSFALVI 2003, 921.

⁸³ MNL OL DF 249 997. Közli: TÓTH-SZABÓ 1917, 378–380.

⁸⁴ MNL OL DF 249 998. Írja PÁLOSFALVI 2003, 921., 174. j. Pálosfalvi ugyanitt nem zárja ki, hogy a támadások vezetője Rozgonyi Simon, aki 1442. szeptember 13-án Muhiban tartózkodik. Vö. MNL OL DF 210 147.

⁸⁵ Egy 1446. június 15-én kelt panasz szerint a „zavaros idők” elején történt az esemény. MNL OL DL 13 926. Közli: TÓTH-SZABÓ 1917, 383–384.

Henning és Kassói Jodok véglesi kapitányok, Kollár (Sáfár) Péter saskői kapitány Erzsébet királyné nevében,⁸⁶ Hotothini „Horvát” György zólyomlipesei kapitány, Horvát Jakab dobronyai kapitány Korbáviai Gergely nevében,⁸⁷ valamint Kőrmöc-, Selmec-, Beszterce-, Libet-, Új-, és Bakabánya polgárai. Ulászló pártját Szécsényi László nógrádi és honti ispán⁸⁸ vezetése alatt Gyarmati Balázsfői Miklós fia István,⁸⁹ Sági Balázs,⁹⁰ Kálnai Mihály,⁹¹ Poltári Sós György,⁹² Vági János,⁹³ „Sandrinus de Vedde”, tarnóci Székely Gergely,⁹⁴ Daróci Jakab,⁹⁵ Osgyáni Bakos Lőrinc,⁹⁶ Szuhai Jakófi János,⁹⁷ „Demetrius Daczo de Nyenye”, valamint Cakói Leszenye Pál.⁹⁸ Egy évvel később annyi eltérést látunk, hogy Szécsényi László mögött kevesebb nemest említ név szerint az oklevél, illetve a másik oldalon már Giskra mögött sorakozik fel Kassói Jodok, Kollár (Sáfár) Péter, György zólyomlipesei kapitány, illetve Haskó Schellendorf már selmeci kapitány lett. Jól látszik, hogy Erzsébet királyné és Korbáviai Gergely várnagyai, továbbá a bányavárosok képviselőivel szemben Szécsényi Lászlót leszámítva, csupa nógrádi, barsi, gömöri, honti köz- és kisnemes tömörült,⁹⁹ akik az egymással történő összefogásban látták az életben maradás kulcsát. Mint ahogy látni fogjuk, ez a korszakban korántsem volt egyedülálló.

Az 1442-es év Ulászló és Erzsébet békekötésével, illetve utóbbi december 19-i halálával ért véget. Giskra a királyné halálát követően sem hagyott fel tevékenységével. Továbbra is V. László királyt, illetve annak gyámját, Habsburg Frigyeszt szolgálta. A kőrmöci és kassai pénzverdékben László király nevében veretett aranyforintot.¹⁰⁰ Długosz elbeszéléséből tudjuk, hogy a Szepesség irányába terjeszkedett. Ennek közvetlen előzménye Eperjes kifosztása volt, amit két lengyel vezér, Komorovszki Miklós podolini, és bizonyos

⁸⁶ Lásd ENGEL: *Magyarország világ i. m.* Saskő és Végles váránál.

⁸⁷ Uo. Dobronya és Lipese váránál.

⁸⁸ Vö. ENGEL: *Középkori magyar genealógia i. m.* Kacsics nem 4. tábla: Szécsényi.

⁸⁹ Uo. Zólyomi rokonság 2. tábla: Balassa (gyarmati).

⁹⁰ Uo. Ákos nem 2. Sági

⁹¹ „Michael filius Etreh de Kalna”. Engel Pál gyűjtése szerint Mihály apja István volt. Vö. Uo. Kálnai (Bars m.)

⁹² Talán poltári Sós Jakab leszármazottja. Vö. Uo. Dobák rokonsága 2. tábla: Kürtösi

⁹³ „Johannes de Vagh”

⁹⁴ Vö. Uo. Székely (tarnóci, keszi)

⁹⁵ Talán Daróci Miklós ismeretlen fia. Vö. Uo. Örsúr nem 4. tábla: Tibold (daróci)

⁹⁶ Vö. Uo. Hontpázmány nem 1. 2. tábla: Osgyáni (Bakos)

⁹⁷ Vö. Uo. Hontpázmány nem 5. Födemesi-ág

⁹⁸ Vö. Uo. Hontpázmány nem 3. Leszenyei (Cakó)

⁹⁹ A személyek pontosabb meghatározásával kecsegtet az oklevelek eredetijén található pecsétek vizsgálata, azonosítása.

¹⁰⁰ POHL Artur: *V. László pénzverése (1453–1457)*. Numizmatikai Közöny 70–71. (1972). 51–71., 51. Vö. Uo. az 1. sz. j.

Javori Czajkaberzevici kapitányok hajtottak végre. Eperjesen kisszámú őrség állomásozott, a támadást nem védhették ki, így a várost felgyújtották és kirabolták. Giskra seregének közeledtére a lengyelek visszahúzódtak a Szepességbe, ám mielőtt váraikba érhettek volna, nyílt ütközetre került sor. A lengyel vezérek Giskra fogságába kerültek, ezt követően pedig Berzevicét is sikerült a cseheknek bevenniük, bár a hágók kapuját, Ólublót és Podolint a lengyelek megtartották. Długosz-tól tudjuk meg azt is, hogy Zbigniew Oleśnicki kardinális krakkói püspök vezetésével további lengyel csapatok érkeztek azok megerősítésére.¹⁰¹ A Szepesség két fontos városa, Lőcse és Késmárk – mint azt láttuk – már korábban is Giskrát támogatta. 1443-ban a sárosi Berzevice is befolyása alá került. Ezt követően Perényi Mikós rihnoi erősségét fogta ostrom alá. Feltételezhetően a célja az volt, hogy a Hernád völgyében húzódó kereskedelmi utat biztosítsa, mely Lőcsét, Iglót kötötte össze Kassával. A jelek szerint Perényinek nem sikerült megvédenie családi székhelyét,¹⁰² Budára menekült, ahol Ulászlótól és Rozgonyi Simontól remélt segítséget.

Az 1443 áprilisában Budán tartott országgyűlést követően az Odrawansch Péter által vezetett lengyel kontingens hazájába indult vissza egy állítólagos lengyelországi tatár betörés hírére. Húsvét után indultak el, Rozgonyi Simon püspök kísérte őket Egerig. Długosz leírása szerint az ott tartott lakoma során Giskra parancsára Jan Talafúz kassai kapitány megjelent kisebb csapatával. Kihaszználva különítményének mozgékonyságát, több helyen felgyújtotta a várost, több irányból riasztotta a védőket, így olyan zűrzavar keletkezett, hogy lehetősége nyílt kirabolni a várost, és foglyul ejtetnie a lengyel vezért. Rozgonyi, miután feleszmélt a rajtaütésből, a csehek után eredt. Ezek a zsákmány miatt lassan haladtak, így csakhamar utolérték őket. Heves csatában sikerült kiszabadítania Odrawansch Pétert, és rabláncra verni Talafúzt, akit ezután Budára vitetett.¹⁰³ Itt érte utol Rozgonyit a Szepesség és Rihno elestének híre.

Ulászló gyorsan mozgósítható erőit nem küldhette a Felső Részek megvédésére Rozgonyival, hiszen a törökök elleni ún. „hosszú hadjáratot” készítette elő. A püspök az északi hadjáratra a budai németektől kívánt 20 000 aranyat kérni.¹⁰⁴ Nem tudjuk, hogy a kért összeget megkapta-e, az bizonyos, hogy seregének összegyűjtése időt vett igénybe. Jól látszik ez abból is, hogy 1443.

¹⁰¹ Az események sorát Długosz írja le az 1442-es évre vonatkozóan. DLUGOSZ: *Historiae Polonicae* i. m. 622–623. Pálosfalvi Tamás kimutatta, hogy a történetíró feltehetően egy évvel korábbra datálta az eseményeket. PÁLOSFALVI 2003, 922., 180. j. Długosz nyomán Tutkó József és Tóth-Szabó Pál 1442-nél veszi sorra az eseményeket, mely több ellentmondást is okoz. Vö. TUTKÓ 1861, 37–38.; TÓTH-SZABÓ 1917, 192.

¹⁰² TUTKÓ 1861, 38.; TÓTH-SZABÓ 1917, 193.

¹⁰³ Feltehetőleg ez is 1443-ban történt, egy időben Giskra akciójával. DLUGOSZ: *Historiae Polonicae* i. m. 624–625. TUTKÓ 1861, 36–37.; TÓTH-SZABÓ 1903, 9.; TÓTH-SZABÓ 1917, 196.

¹⁰⁴ MNL OL DF 213 092. Idézi: PÁLOSFALVI 2003, 922., 181. j. Vö. IVÁNYI 1910, 403. sz.

július 25-én még Budán tartózkodott,¹⁰⁵ és csupán augusztus 15-én érkezett meg Szepesváraljára.¹⁰⁶

A magyar sereg kapitánya parancsot adott a szepesi káptalanban őrzött levéltár átszállítására Szepes várába. Vagy a szállítás során, vagy azt követően, de a csehek csellel bevették a várat a figyelmetlen Bask Péter várnagytól. Ha az erről hírt adó oklevélnek hihetünk, Rozgonyiék igen kellemetlen helyzetbe kerültek, hiszen a közeli erősségek közül Szepes és Rihno vára a csehek kezén voltak, Lőcse és Késmárk pedig őket támogatta.¹⁰⁷ Az 1443. augusztus 25-én kiadott menlevél ad hírt Rozgonyi seregének összetételéről.¹⁰⁸ Az egri püspök oldalán Pálóci László ajtónállómester, Pelsőci Bebek István királyi főkapitány, Szécsényi László nógrádi ispán, Homonnai Drugeth István, Ónodi Cudar Jakab, Pelsőci Bebek László, Perényi Miklós, Nagymihályi László, serkei Lórándfi György gömöri és Tornai Szilveszter tornai ispánok vettek részt a hadjáraton. A menlevél kiadásakor már feltételezhetőleg a fegyverszünet fölött alkudoztak, majd hat nappal később, szeptember 1-jén az Igló alatti táborban megpecsételték a szerződést. A pecsételők között ott lehetett még az egri püspök mellett a felsoroltakon kívül Tarkői László és Sebcsi István.¹⁰⁹ Pontos számadatokat nem tudunk a szemben álló seregek létszámáról, de a korábbi adatokból kiindulva nem lehettek többen pár ezernél. Rozgonyi és Giskra is kerülni kívánta a nyílt fegyveres konfliktust. A fegyverszünet hangneme és végzése szerint talán Giskra lehetett főlényben, hiszen egyenrangú félként tárgyalhatott, és megtarthatta a status quo szerinti területek feletti jogot, beleértve a királyi jövedelmeket is. A rendelkezés szerint a fegyverek 1444. szeptember 29-ig hallgattak, és februárra békétárgyalásokat helyeztek kilátásba Esztergom és Buda környékén.¹¹⁰ A megállapodás keretében fogolycserére került sor és Rozgonyi bátyja, György egyik lányának kezét is felajánlották Giskrának a békesség megtartása érdekében.¹¹¹

A már jól ismert történet körülményeit egy további személyi adalékkal egészíthetjük ki. Talafúz Eger városára törő csapatában ugyanis nagy valószínűséggel Perényi János tárnokmester is részt vehetett. Az iglói fegyverszünet kapcsán engedték szabadon Talafúzt és „*grossen Pereny Janusch*”-t.¹¹²

¹⁰⁵ MNL OL DL 13 728. Vö. PÁLOSFAI 2003, 923., 184. j.

¹⁰⁶ Az egri káptalan által 1447-ben átírt oklevél tanúsága szerint. Közli: WAGNER Károly: *Analecta Scepusii sacri et profani. I–IV* Vienne, k. n., 1774. Posonii et Cassoviae, k. n., 1778, I. 35–36.

¹⁰⁷ Lásd a 70. jegyzetet.

¹⁰⁸ MNL OL DF 282 582. Károly

¹⁰⁹ MNL OL DF 270 262. Közli: TELEKI: *Hunyadiak kora... i. m.* X. 135–140. Vö. ÉNGEL: *Magyarország világi i. m.*

¹¹⁰ TÓTH-SZABÓ 1917, 201–202.

¹¹¹ PÁLOSFAI 2003, 923.

¹¹² Lőcse város Bártfának írott leveléből. MNL OL DF 213 098. IVÁNYI 1910, 409. sz. Idézi: PÁLOSFAI 2003, 923., 186. j.

Léven, hogy ez az egyetlen közvetlen említése Perényinek a fogolycsere kapcsán, érdemes a közvetett bizonyítékokat számba venni. Először is le kell szögezünk, hogy a korszakban tevékenykedő két Perényi János közül a tárnokmesterről beszél a levélíró. A két személy megkülönböztetése a korszak forrásaiban következetesnek mondható. Vagy apjuk nevének feltüntetésével (Péter és Imre fiai) valamint „maior” „senior” vagy „groosen” és „minor” vagy „kleinen” jelzővel illetik őket. Azokban az esetekben, amikor egyiket sem használják, tisztségeikre hivatkozzanak. Péter fia ifjabb János Albert király halálakor máramarosi ispán volt, Imre fia idősebb János pedig tárnokmester. A szakirodalomban gyakran tévesztették össze a két személyt, első sorban a családi leszármazás tisztázatlansága miatt.¹¹³ Történetíróink gyakran azzal az ellentmondással is szembekerültek, hogy Perényi János tárnokmester részt vett az Ulászlót a magyar trónra meghívó követségben, emiatt pedig Ulászló pártjára pozícionálták. Egyértelmű azonban, hogy Krakkóból hazafelé Ulászló és Perényi útjai elváltak, csak ifjabb Jánost találjuk a lengyel király mellett Budán. Bár pecsétjét elhelyezte az Ulászló koronázásához kapcsolódó sokpecsétetes okleveleken, akárcsak az egyértelműen ellenzéki Garai László macsói bán, és Szécsi Dénes esztergomi érsek.¹¹⁴ Ha továbbra is az ifjú királytól remélte volna az ország és saját sorsának felemelkedését, akkor követtársához, Pálóci Lászlóhoz,¹¹⁵ vagy Nánai Kompolt Jánoshoz és Perényi Péter fiaihoz, Jánoshoz és Miklóshoz¹¹⁶ hasonlóan adományokat nyert volna Brankovics György szerb despota magyarországi birtokaiból.¹¹⁷ Feltehetően ekkor már nem is volt Budán, hanem visszahúzódtott távoli birtokaira.

János tárnokmester Ulászló táborától való távolmaradását bizonyítja, hogy bár a térség gazdag és befolyásos személye volt, mégsem kapott megbízásokat Ulászlótól Giskra ellen. Joggal gondolhatjuk, hogy 1441-ben Giskra környezetében tartózkodott, hiszen 1441. december 3. előtt kölcsönzött ifjabb Jánosnak 4500 forintot ugocsai birtokainak zálogjoga fejében.¹¹⁸ 1442 februárjában

¹¹³ A legzavaróbb tényező, hogy a korábbi szakirodalom egy családként kezeli a Perényiek három (terebes, nyalábi, rihndi) ágát. Tringli István oklevéltárának előszavában leszögezte, a közös ősen és néhány közös birtokon kívül a 15. században semmi közülük nem volt egymáshoz. TRINGLI 2008, 7. Az eltérő politikai törekvéseikre analógiát pedig Pálosfalvi Tamás hoz. PÁLOSFALVI 2003.

¹¹⁴ MNL OL DF 289 006 és 289 009. Az okleveleken szereplő pecsétek szalagjain lévő listát először Mályusz Elemér közölte. MÁLYUSZ 1957, 76., 128. j., 79., 131. j. Listáját a pecsétek fotója alapján Engel Pál és Lővei Pál egészítette ki: ENGEL: *Magyarország világi i. m.* VII. Főrendek és országgyűlési követek 1439–1457. 1440C–D. Szécsi és Garai ekkor első sorban Erzsébetet támogatta, előbbi koronázta meg V. Lászlót május 15-én utóbbi jelenlétében. Vö. *A magyar nemzet története i. m.*

¹¹⁵ MNL OL DF 212 066.

¹¹⁶ MNL OL DL 13 564. és 39 125.

¹¹⁷ MNL OL DF 269 912.

¹¹⁸ MNL OL DL 70 896. Vö. TRINGLI 2008, 466. sz.

Füzéren keltezett,¹¹⁹ márciusban Terebesről írt Bártfának.¹²⁰ Sajnos ennél részletesebb információink nincsenek róla, Ulászlótól adományt továbbra sem kapott, és közvetlen környezetében sem találjuk. 1443 elején Terebesen adott ki nyugtát.¹²¹ Saját jogon ettől kezdve oklevelet nem adott ki. 1443. július 13-án sztropkói várnagyai, Varjú Miklós és Demétei György Bártfa városától 20 zsoldost és harci szekeret, valamint ostromgépet kértek Rozgonyi Simon egri püspök ellen.¹²² Mindezt pedig nem Perényi János, hanem felesége, Kórógyi Katalin parancsára.¹²³ Ez pedig nem jelenthet mást, mint azt, hogy a család feje, János tárnokmester távollétében felesége irányította a Perényi birtokokat. A szóban forgó levél pedig 1443 áprilisa után kelt, mikor is Talafúz egri rajtaütése, majd későbbi fogságba esése megtörtént. V. László király későbbi, 1453-as adománylevelében Perényi érdemei között említi, hogy kezdettől fogva kitarított mellette, még súlyos fogságot is elviselt.¹²⁴ Igaz, ahogy a későbbiekben látni fogjuk, nem ez volt Perényi első fogsága.

AZ 1444. ÉVI FELSŐ-MAGYARORSZÁGI ESEMÉNYEK

Ulászló király 1443-as téli hadjáratát követően a kitűzött béketárgyalások keretében Giskrát a budai országgyűlésre hívatta. A szakirodalom szerint a hadjárat sikerére támaszkodva Ulászló és közvetlen hívei nem voltak hajlandóak egyenrangú félként tárgyalni Giskrával. Hűségeskü letételére kötelezték őt, amit az megtagadott, és elhagyta Budát.¹²⁵ Békekötésre így tehát nem került sor. Ulászló központilag, törvényes úton kívánta a rend helyreállítását elérni az áprilisi országgyűlés törvénycikkeivel. Ezzel célját el is érte, konkrét fegyveres konfliktusokra a felek között nem került sor, a bírói kúriák országszerte újrakezdtek működésüket. László király érdekeinek védelmében Giskra sem léphetett fel erőszakkal, hiszen egy nemzetközi törökellenes összefogás hátráltatásával kihívta volna maga ellen a sorsot.¹²⁶ Sőt Giskra még maga is küldött Ulászló seregébe 300 gyalogost,¹²⁷ júniusban László király nevében pedig két

¹¹⁹ MNL OL DL 84 454.

¹²⁰ MNL OL DF 213 069 Vö. IVÁNYI 1910, 380. sz.

¹²¹ MNL OL DL 13 705.

¹²² MNL OL DF 213 095. Vö. IVÁNYI 1910, 406. sz. Közli: SZIRMAI Antal: *Notitia historica comitatus Zempléniensis*. Edita et indicibus provisa industria Martini Georgii KOVACHICH. Buda, k. n., 1804. 25–26. „(...) nobis auxilium transmittere velitis, videlicet ad 20. stipendiatos cum ipsorum rebus, et ballistis super nostras expensas, insuper vestram machinam Thaerspochzet (...)”

¹²³ Uo. „(...) exmittere Generosae Dominae nostrae Catharinae conthorali Magnifici Ioannis de Peren (...)”

¹²⁴ MNL OL DL 14 627.

¹²⁵ TÓTH-SZABÓ 1917, 202–203.; TRINGLI 2003, 23.

¹²⁶ PÁLOSFALVI 2003, 925.

¹²⁷ TÓTH-SZABÓ 1917, 204., 2. j.

évre békét ajánlott Ulászlónak,¹²⁸ és a lengyel országnagyokkal november 30-án kétéves fegyverszünet kötötték.¹²⁹ A szerződés aláírói között Giskrán kívül László pártján említik Szécsi Dénes esztergomi érseket, Szécsi Tamás komáromi ispánt, Perényi János tárnokmestert és bizonyos „Georgius de Posingent,”¹³⁰ valamint az őket támogató városokat, várakat.¹³¹ Ulászlót a Zbigniew Oleśnicki krakkói püspök vezette lengyel előkelők képviselték. A várnai csatavesztés híre ekkor még kétségkívül nem jutott el hozzájuk.

A Felső Részek nem maradtak teljesen fegyverzaj nélkül ebben az évben sem. Egy ádáz küzdelemről ad viszonylag részletesen számot egy 1445-ös országgyűlési ítélettel, amely szerint Pálóci Simon és idősebb Perényi János magánháborút vívtak egymás ellen.¹³² Fentebb láttuk a Pálóciak egymás elleni harcát. A konfliktust lezáró ítélettelében foglaltak szerint László 1443-ban törlesztett Pálóci Péternek.¹³³ A fellángoló hatalmaskodás okát Simon és László 1444. május 1-jén a budai káptalan előtt igyekezett rendezni: megosztva szerzett birtokaik felét egymással 32 évre elcserélték. László a dédesi uradalom, Simon pedig Ajnácskő kizárólagos birtokosa lett.¹³⁴ Valamikor ezután vchette kezdetét a Perényi János és Pálóci Simon közötti harc. Perényi több familiárisával együtt fogságba is került, ahonnan Pálóci László közbenjárására szabadulhatott ki. Felmerül a kérdés, hogy az ismételt fogság nem azonos-e a korábbival. Erre vonatkozóan némi tájékozódási pontot Pálóci László „önzetlen” segítsége adhat. Nem sokkal 1444. szeptember 28. előtt – feltehetően a közbenjárásért cserébe – Perényi zálogul adta Lászlónak a beregszentmiklósi uradalmat, továbbá Olaszit, Sárát, Emődöt, Vizsolyt, és a füzéri uradalomhoz tartozó, Újhelyhez legközelebb cső Mikóháza falut.¹³⁵

¹²⁸ MNL OL DL 88 192. Vö. PÁLOSFAI 2002, 35.

¹²⁹ A DL–DF adatbázisban nem található, csak közlésből ismerjük: *Mon. Pol. II/2*, 1–4. Vö. TÓTH-SZABÓ 1917, 204–205.

¹³⁰ Tóth-Szabó szerint Bazini Györggyel azonosítható. Uo.

¹³¹ Például Kassa, Lőcse, Bártfa, Éperjes és Sáros, Rihó, Újvár, Palocsa. Itt érdemes visszakanyarodni Sáros várának helyzetéhez. Perényi János Giskra mellett foglalt állást, így az ő tulajdonában álló Sáros vára is felsorolásra került a fegyverszünetben. Ez korántsem bizonyítja azt – sőt talán még cáfolja is – hogy a vár fölött Giskra rendelkezett. Ez természetesen az 1444 előtti időszakra vonatkozik.

¹³² MNL OL DL 13 846.

¹³³ MNL OL DL 15 724.

¹³⁴ MNL OL DF 210 825. Regesztá: SUGÁR István: *Borsodi oklevelek a Heves Megyei Levéltárban (Documentatio Borsodiensis I.)*. Miskolc, k. n. 1980, 150.

¹³⁵ MNL OL DL 13 803. Bár egy későbbi oklevélben (MNL OL DL 15 910.) Füzér várát és összes tartozékait is említik, ugyanakkor a többi birtokról ez az oklevél nem ejt szót. Simon Zoltán Füzér várával foglalkozó művében „bonyolult szerződésnek” nevezi az ügyletet. SIMON Zoltán: *A füzéri vár a 16–17. században. (Borsod-Abaúj-Zemplén megye régészeti emlékei I.)*. Miskolc, k. n., 2000, 12. A várral korábban foglalkozó Feld István és Juan Cabello sem látott tisztában: egyenesen Füzér várának bevételét említik. FELT István, CABELLO, Juan: *A füzéri vár (Borsodi Kismonográfiák 11.)*. Miskolc, 1980, 39–40. A zálogjog nem érvényesült sokáig, a beregszentmiklósi uradalom hamarosan ismét Perényi kezébe került. A család birtoklástörténetét lásd NOVÁK Ádám: *Egy felső-magyarországi bárói család birtoklástörténete 1465-ig. A terebesi Perényiek. Agrártörténeti szemle* (megjelenés alatt).

Perényi kiszabadulásáért cserébe Simonnak adta Csorbakő várát, maga helyett pedig Ilona és István nevű gyermekeit, továbbá Sági Balázs fia Jánost¹³⁶ adta foglyul. A veszteségeket nem volt hajlandó elfogadni, és ellentámadásba lendült. Jan Talafúz cseh zsoldos segítségét¹³⁷ is igénybe véve támadta meg Pálóci Simon pataki birtokát, ahol egy kolostorból kialakított erősséget tartott megszállva.¹³⁸ A csehekkel ápolt szoros viszonya egy szabolcsi nemesek kiadta okleveléből is kiviláglik. Csaholyi János és társai 1445. január 7-én szövetséget kötöttek Perényi János és Giskra ellen, vagyis hatalmaskodásuk fenyegetése már a Szabolcs megyeieket aggasztotta.¹³⁹

A pataki uradalom esetében a status quo az 1445. évi országgyűlésig fennmaradt. Akkor május 30-ig adtak haladékot az ítéletet kimondó országgyűgyok arra, hogy a bitorolt uradalmakat bocsájtsák vissza egymásnak, és a foglyokat engedjék szabadon. Mielőtt ez megtörtént volna, Pálóci Simon utasította familiárisait, hogy a csorbakői uradalomban található jószágokat hajtsák el, amit május 27. körül, a határidő lejárta előtt meg is tettek.¹⁴⁰ Érdeemes még megjegyeznünk, hogy Perényi ellenében lépett fel a konfliktus során Szécsényi László, serkei Lórándfi György, Gecsei „Etre” István,¹⁴¹ Szentmihályi György és Agárdi Antal fia László.¹⁴²

Jól látható, hogy Perényi János 1443-ban Giskra és V. László oldalán hareba szállt a polgárháborúban. Rozgonyi Rajnaldon kívül tehát a tárnokmester sem követte a többi keleti országgyűgyot Ulászló pártján. Ennek okát Zsigmond, Albert, Erzsébet és Utószülött László iránti megingathatatlan hűségében látja a szakirodalom. A feltétel nélküli lojalitást, mint politikai mozgatórugót, azonban érdemes fenntartásokkal kezelni. Szemben a századforduló romantikus

¹³⁶ Vö. ENGEL: *Középkori magyar genealógia i. m.* Ákos nem 2. Sági. Az 1441-ben Szécsényi László vezette nőgrádi, honti nemesek egyikének fia.

¹³⁷ Hédervári Lőrinc nádor Perényihez írt levele alapján. MNL OL DL 80 827. Közlése: *A zichi és vasonkeői gróf Zichy-család idős ágának okmánytára. Codex diplomaticus domus senioris comitum Zichy de Zich et Vasonkeő I–XII.* Szerk. NAGY Imre, NAGY Iván, VÉGHÉLY Dezső. Pest, k. n., 1872–1931. IX. 89. sz. 90–91. Vö. SZERÉMI, ERNYEI 1912, 407.

¹³⁸ MNL OL DL 13 846. A pataki vár építéstörténete kapcsán Détsy Mihály, Janó Ákos és közvetve Szűcs Jenő között kialakult szakmai polémiaának sarkalatos pontja volt az 1445. májusi ítéletével. Munkáikban a hatalmaskodás indíttatását, körülményeit nem mindig pontosan adták meg – magát az oklevelet is 1444-re datálták tévesen –, bár kétségtelen, hogy a pataki uradalom fejlődéséről részletes leírást adtak válaszaikban. A vita mérföldkövei: DÉTSY 1996; JANÓ ÁKOS: Újabb szempontok a sárospataki vár építéstörténetének kezdeteihez. A Herman Ottó Múzeum Évkönyve, 35–36 (1997), 35–58.; DÉTSY Mihály: *Megjegyzések a pataki várak dolgában.* A Herman Ottó Múzeum Évkönyve, 39 (1999), 395–401.; JANÓ ÁKOS: *Viszontválasz a sárospataki várak dolgában.* A Herman Ottó Múzeum Évkönyve, 39 (2000), 135–140. A vita összegzése: JANÓ 2008.

¹³⁹ MNL OL DL 55 295.

¹⁴⁰ MNL OL DF 222 218. Közli: SZÖRÉNYI Gábor András: *A csorbakői vár története 1648-ig.* A Herman Ottó Múzeum Évkönyve 42. (2003), 165–226., itt 190–191.

¹⁴¹ Vö. ENGEL: *Középkori magyar genealógia i. m.* Gecsei (Abaúj m.)

¹⁴² Vö. uo. Agárdi-rokonság 1. tábla: Agárdi

nemzettudatot visszavetítő történetírók véleményével, Pálosfalvi Tamás munkájában utal arra, hogy az arisztokrata családok tagjai elsősorban saját családi és gazdasági érdekeiket tartották szem előtt. Kétségtelen, hogy a mai korszakban fel nem fogható ereje volt az uralkodó iránti hűségnek. Ugyanakkor számos történeti példát hozhatunk a bárói családok által, a létfenntartás érdekében hozott döntésekre, amelyeket az uralkodójukkal szemben hoztak. Ezért sokkal inkább Perényi János tárnokmester birtokainak elhelyezkedésében kell keresnünk pártállásának indikátorát. Abaúji, sárosi birtokai Giskra közvetlen művelési területén, zempléni és borsodi uradalmi pedig annak szomszédságában terültek el.¹⁴³ Perényi beláthatta, hogy érdemben nem védheti meg birtokait a csehekkel szemben, ezért inkább szövetkezett velük. Korábban ugyanerre mutattunk rá pecséthasználata és a tárnokmesteri tisztség betöltésének problémája kapcsán.¹⁴⁴

ÖSSZEGZÉS

Tanulmányunkban arra vállalkoztunk, hogy összesítsük a rendelkezésre álló szakirodalom adatait az 1440 és 1445 közötti felső-magyarországi eseményekre vonatkozóan. A hangsúlyt a főbb hadműveletekre és a térségben birtokos országnagyok cselekedeteire helyeztük. Elsősorban két család történetét sikerült felvázolni. A Pálóciak sajátos és egyúttal szerencsétlen birtokviszonyai vezethettek oda, hogy egymás ellen fegyvert fogjanak, de később birtokaik védelme érdekében képesek voltak összefogni, és az erősödő Ulászlóval szemben álló Perényi rovására gyarapítani is azokat. Utaltunk arra, hogy a fegyverszünetekben Giskra „pártján” felsorolt várak, városok nem mindegyikében állomásoztak Giskra saját katonái. Érdemes megfontolni a felvetést, miszerint inkább Giskrához – közvetve pedig V. Lászlóhoz – csatlakozó, de önálló akaratú városi közösségekről, várbirtokosokról beszélhetünk, ami Giskra sikerének tekinthető az 1445 előtti években. Ez is alátámasztja azt, hogy nem lehet merően megkülönböztetni a szemben álló feleket, noha természetesen voltak következetesen politizálók. Ilyen volt Rozgonyi Simon egri püspök az egyik oldalon, és a kezdetben kiváró, de később teljes mellszélességben Giskrához csatlakozó Perényi János tárnokmester a másik oldalon.

A hadi események leírásakor kitűnik: nyílt mezci, döntő összecsapás nem zajlott a felek között. Ennek oka talán abban kereshető, hogy egyik oldal sem

¹⁴³ A család birtokainak részletes leírását lásd NOVÁK: *Egy felső-magyarországi i. m.*

¹⁴⁴ NOVÁK Ádám: *Vizsgálati szempont egy 15. századi arisztokrata működéséhez – Perényi János tárnokmester pecsétjei.* In: *Középkortörténeti tanulmányok* 8. Szeged, Szegedi Középkorász Műhely, 2015, 181–200.

tudott döntő fölénybe kerülni. Ulászlót, Čapek ze Sánt és Rozgonyit akadályozta a több fronton viselt harc, hol a Dunántúlon, hol a török ellen volt szükség nagyobb erőkre. Giskra seregének magja az a zsoldos kompánia volt, amivel 1440 őszén megérkezett Magyarországra, de létszámuk csak fogyott a veszteségekkel és befolyási területük növekedésével. Nehézségeiket ellensúlyozták a hozzá csatlakozó városi és főúri csapatok, de ezzel sem tudott döntő fölényt szerezni. Tegyük hozzá, hogy nem is volt feltétlenül érdeke, hiszen a stratégiai pontok – utak, nemesfémbányák, éremverdek – ellenőrzése elégségesnek bizonyult céljai eléréséhez. 1444 végére a sorozatos fegyverszünetekkel László király nevében önálló „államot az államban” hozott létre.

Jelen tanulmányban csak a felhasznált forrásokban név szerint megemlített személyek hovatarozásáról tudtunk meg részinformációkat. A hatalmi és társadalmi viszonyok jobb megismeréséhez vezethet az a kutatás, amely az egyes várak birtokosait és várnaóyait vizsgálja. A familiárisi, családi hálózat feltérképezésével mind a birtokviszonyok, mind a befolyási övezetek pontosabb kontúrja rajzolható meg. Ehhez azonban nem elegendőek a Diplomatikai Levéltárban őrzött és regesztázott oklevelek, hanem elsősorban a ma Szlovákiában őrzött Diplomatikai Fényképgyűjteményben megtalálható források feldolgozása szükséges.

A „zavaros idők” kortárs szóhasználat rendkívül jól jellemzi a tárgyalt időszak történeti szakirodalmát, elbeszélő forrásait is. Nem dédelgethetünk hiú ábrándokat, hogy valaha is részletes és hiánytalanul pontos képet kaphatunk ezekről az eseményekről. De talán írásunk rámutatott, a források és a szakirodalom kritikai vizsgálatával lehetőségünk van az ellentmondások feloldására.

A KÖTET SZERZŐI

Bagi Dániel, DSc, Pécsi Tudományegyetem, BTK
Bárány Attila, DSc, Debreceni Egyetem, BTK
Bradács Gábor, Debreceni Egyetem, BTK
Roman Czaja, Prof., Instytut Historii i Archiwistyki UMK, Toruń
Font Márta, DSc, Pécsi Tudományegyetem, BTK
Galamb György, PhD, Szegedi Tudományegyetem, BTK
Györkös Attila, PhD, Debreceni Egyetem, BTK
Hunyadi Zsolt, PhD, Szegedi Tudományegyetem, BTK
Kranzieritz Károly, Nemzeti Közzolgálati Egyetem, Budapest
Nagy Balázs, PhD, Eötvös Loránd Tudományegyetem, BTK, Central European University, Department of Medieval and Early Modern European History, Budapest
Neumann Tibor, PhD, MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont, Történettudományi Intézet, Budapest
Novák Ádám, Debreceni Egyetem, BTK
Péterfi Bence, MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont, Történettudományi Intézet, Budapest
Polgár Balázs, HM Hadtörténeti Intézet és Múzeum, Budapest
Pósán László, PhD, Debreceni Egyetem, BTK
Skorka Renáta, PhD, MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont, Történettudományi Intézet, Budapest
B. Szabó János, Budapesti Történeti Múzeum
Szabó Pál, PhD, Szegedi Tudományegyetem
Szántó Richárd, PhD, Szegedi Tudományegyetem
Veszprémy László, DSc, HM Hadtörténeti Intézet és Múzeum, Budapest
Zsoldos Attila, akadémikus, MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont, Történettudományi Intézet, Budapest

TARTALOM

Bevezető	5
A KÖZÉPKORI EURÓPA	9
Harc Rómáért – a Busta Gallorum-i csata (552) • Galamb György	11
Fraxinetum – a 9–10. századi muzulmán expanzió egy kevésbé ismert fejezete • Nagy Balázs	31
A Kalka menti csata (1223) • Font Márta	45
Az elfeledett gázai csata: La Forbie (1244) • Hunyadi Zsolt	65
Skót függetlenségi háború a 14. század első harmadában • Szántó Richárd	79
A „bolond háború” – avagy a francia monarchia és az arisztokrácia utolsó összecsapása a középkorban • Györkös Attila	100
A lengyel–litván állam és a Német Lovagrend közötti tizenhárom éves háború (1454–1466) • Roman Czaja	113
A „lovas háború”. A Német Lovagrend és Lengyelország közötti utolsó háború (1519–1521) • Pósan László	127
A KÖZÉPKORI MAGYARORSZÁG	147
III. Henrik 1044. évi magyarországi hadjárata és a ménfői csata • Polgár Balázs	149
Szent László csehországi hadjárata a 14. századi krónikakompozíció 140. fejezetében • Bagi Dániel	162
Gutkeled nembeli István szlavón bán és István ifjabb király harcai a salzburgi érsekségért vívott háborúban (1258–1259) • Bradács Gábor	171
Erdélyi háborúk a 14. század elején • Zsoldos Attila	198

A „posadai” csata. Károly Róbert 1330-as havasalföldi hadjárata • Veszprémy László	232
Nagy Lajos első litván hadjárata • Skorka Renáta	247
Zsigmond király boszniai hadjáratai (1404–1408). A déli védőállamok utolsó tagjáért vívott harcok • Kranzieritz Károly	263
Nándorfehérvár 1440. évi megvédése • Szabó Pál	294
Hadi események és résztvevői a Felső Részekben 1440 és 1445 között. – Azok a bizonyos „zavaros idők” • Novák Ádám	310
A horvát végek és a török adriai partraszállásának kérdése (1480–1526) • Bárány Attila	331
A kassai hadjárat. II. Ulászló zsoldosserege és a lengyelek elleni harc (1490–1491) • Neumann Tibor	363
A „fekete sereg” ausztriai végnapjai (1493) • Péterfi Bence	398
János király döntő csatái. Tokaj, 1527 és Szina, 1528 • B. Szabó János	426
Földrajzi nevek mutatója	443
A kötet szerzői	453